

De meeste stemmen gelden... of toch niet?

In ons kiesstelsel wint de partij die landelijk de **meeste stemmen** trekt. Klinkt democratisch, maar in de landen om ons heen stemmen ze op een heel andere manier. Hoe zou ons politieke landschap er uitzien als we stemmen op z'n Frans of Duits?

Door Ionica Smeets

NIET VEEL BURGERS MAKEN dit genoeg mee: meebeslissen over de naam van je eigen stad. Het overkwam de inwoners van Fort William en Port Arthur, twee Canadese steden die zouden fuseren tot een nieuwe stad. In januari 1970 mochten de inwoners stemmen over de naam van hun nieuwe woonplaats. Op het stembiljet zette de gemeente drie opties: Lakehead, The Lakehead en Thunder Bay. Een ruime meerderheid van de kiezers vond Lakehead de beste naam, maar zij verdeelden zich over de twee voorgestelde varianten daarvan (Lakehead en The Lakehead). Zo gingen de meeste stemmen naar Thunder Bay, al was slechts een minderheid van de inwoners enthousiast over die naam.

Natuurlijk kwam deze uitslag door de onhandige opties op het stembiljet. Maar ook het principe dat de meeste stemmen

gelden, pakte hier slecht uit. Met een ander stelsysteem had de stad toch gewoon Lakehead geheten: de kiezers hadden bijvoorbeeld hun top drie kunnen inleveren, of eerst hun minst favoriete optie kunnen wegstemmen. Verschillende

Bestaat er niet een stemmethode die zo eerlijk mogelijk bepaalt wat het volk wil?

manieren van stemmen resulteren in een andere uitkomst. Bestaat er niet één beste stemmethode, een manier om zo eerlijk mogelijk te bepalen wat het volk wil?

In 1948 kreeg de jonge econoom Kenneth Arrow de opdracht om die vraag even te beantwoorden in een memo. Arrow

werkte bij de Amerikaanse denktank RAND (Research AND Development) en moest voorspellen wat de Russen gingen doen in de Koude Oorlog. Daarvoor wilde Arrow de persoonlijke belangen van de Russische burgers op de een of andere manier optellen. Hij zocht naar een verkiezingssysteem dat ranglijsten van individuen combineerde tot één ranglijst voor de hele groep. Hij bedacht een aantal eenvoudige eisen waaraan een eerlijk systeem moest voldoen. Kort gezegd kwamen die hierop neer:

- Als iedereen optie A beter vindt dan optie B, dan staat A ook hoger dan B in de ranglijst van de groep.
- Er mag geen dictator zijn. Er is dus niet één kiezer die de uitslag bepaalt.
- Als er een optie blijkt, dan blijft de volgorde van de oorspronkelijke opties in de groepsvoorkeur hetzelfde.

- Als een kiezer van optie A naar B overstapt, dan mag B daardoor niet lager eindigen in de uitslag.

Arrow probeerde van alles, maar het lukte hem maar niet om een systeem te vinden dat aan al zijn eisen voldeed. Uiteindelijk bewees hij dat er domweg geen systeem kan bestaan dat aan al zijn eisen tegelijk voldoet. Voor dit bewijs en zijn latere werk kreeg Arrow in 1972 de Nobelprijs in de economie.

In zekere zin bestaat er dus geen allerbeste stemmethode. Dat betekent niet dat democratie onmogelijk is, maar wel dat elk verkiezingssysteem een van de eisen van Arrow schendt.

In de praktijk kiezen de meeste landen voor het schrappen van de derde eis. Als er een nieuwe partij blijkt, dan kan daardoor de volgorde van de andere partijen veranderen. Als in Nederland bijvoorbeeld

een partij ontstaat die de helft van de VVD-kiezers afsnoept, dan kunnen PvdA en VVD in de einduitslag van plek wisselen – ook al is er bij alle individuele kiezers niets veranderd aan hun voorkeur tussen PvdA en VVD.

'In het Nederlandse systeem kunnen nieuwe partijen eenvoudig een zetel halen'

De meeste landen zijn het eens over welke eisen ze wel en niet willen hanteren voor hun landelijke verkiezingen, maar ze gebruiken wel elk een eigen systeem. Wij stemmen landelijk, Amerikanen per staat, Duitsers twee keer en Fransen in rondes. Elk land heeft zijn eigen soort verkiezin-

gen. De grote vraag is of er een waterdichte democratische stemmethode bestaat – en hoe andere systemen uitpakken voor Tweede Kamer. Zou Job Cohen dan toch premier zijn geweest als we bijvoorbeeld op de Franse manier hadden gestemd?

Districten

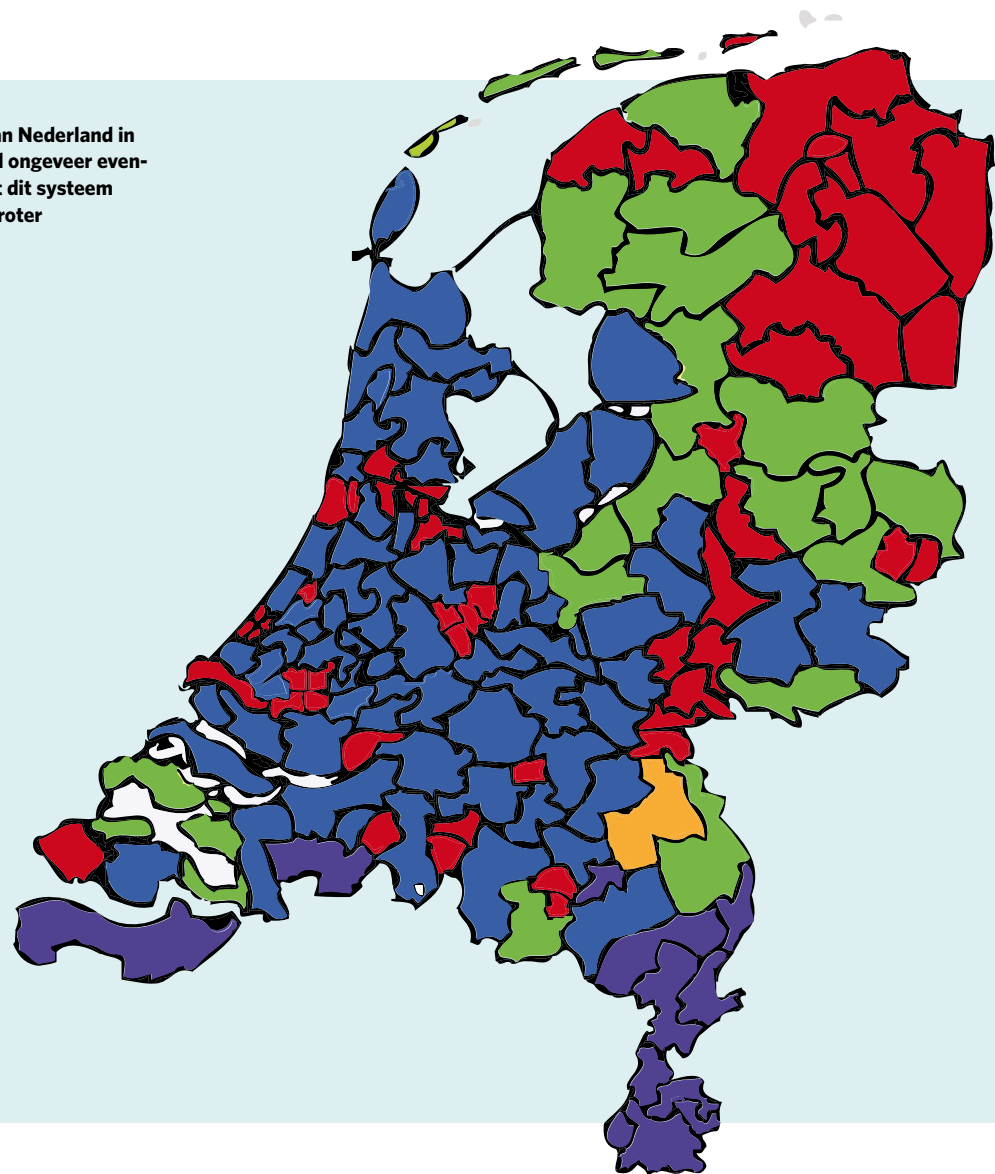
We nemen als basis de resultaten van de Tweede Kamerverkiezingen van 2010. In de Tweede Kamer zijn er 150 zetels te vergeven. Iedere Nederlandse stemgerechtigde mag één stem uitbrengen. De stemmen worden landelijk bij elkaar opgeteld en de zetels worden verdeeld over de partijen naar het percentage van de gehaalde stemmen. Het is daarna nog altijd even puzzelen met restzetels en voorkeursstemmen, maar in grote lijnen krijgt een partij die 10 procent van de stemmen haalt ook 10 procent van de zetels.

Dit systeem past bij onze cultuur, meent Simon Otjes, politicoloog aan de Universiteit

► Een fictieve verdeling van Nederland in 150 districten, die allemaal ongeveer evenveel inwoners hebben. Met dit systeem zou de VVD in 2010 veel groter zijn geworden.

Legenda

VVD (69)
PvdA (50)
PVV (14)
CDA (16)
SP (1)

Leiden. ‘Als we in Nederland een taart delen, dan krijgt iedereen een even grote punt’, zegt Otjes. ‘Het is niet zo dat de winnaar ineens alles krijgt. Ons kiesstelsel is net zo. Ons stelsel is heel gunstig voor kleine partijen en ook nieuwe partijen kunnen relatief eenvoudig een zetel halen. Een Partij van de Dieren zou in weinig landen in het parlement komen.’

In veel landen gaat het stemmen per district. Een voor de hand liggend idee is om Nederland in 150 districten te verdelen en elk district één zetel laten kiezen. Zo’n systeem gebruiken ze in Groot-Brittannië om parlementariërs te kiezen. Daardoor kan een lokale partij in het landelijk parlement komen. Zo was er jarenlang één zetel voor de Kidderminster ziekenhuispartij, die streed voor een spoedafdeling in het ziekenhuis van het dorp Kidderminster.

Stel nu eens dat we dit systeem naar Nederland vertalen. Bij de verkiezingen in 2010 haalde de VVD 20,5 procent van de stemmen, en kreeg daarmee 31 zetels. De PvdA werd nipt tweede met 19,6 procent

van de stemmen, en 30 zetels. Hoe zou de uitslag eruit zien met 150 districten? Eindigen VVD en PvdA dan ook zo dicht bij elkaar? De kiesstelsels zijn in werkelijkheid wat ingewikkelder dan we ze hier voorstellen, we laten bijvoorbeeld kiesdrempels en restzetels weg. Maar die details schelen hooguit een paar zetels,

Ons land verdelen in 150 districten is veel minder gunstig voor kleine partijen

terwijl we zullen zien dat een ander soort verkiezingen een verschil van tientallen zetels kan opleveren.

Otjes puzzelde een kaart van Nederland in elkaar met 150 districten en bekeek per district welke partij daar in 2010 de meeste stemmen kreeg. De VVD wint zo 69 districten, en krijgt dus twee keer zoveel zetels als

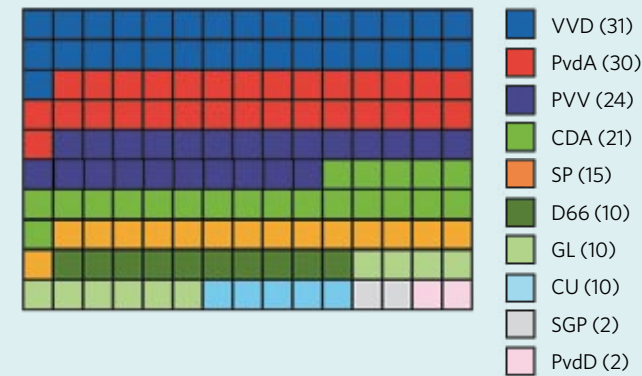
in ons gewone systeem. De PvdA krijgt ook flink meer zetels en eindigt op 50. Verder krijgen CDA (16), PVV (14) en de SP (1) nog zetels; alle andere partijen verdwijnen uit de Tweede Kamer. Dit systeem is duidelijk veel minder gunstig voor kleine partijen. Coalities vormen lijkt wel gemakkelijker: VVD en CDA hebben met 85 zetels samen een meerderheid.

‘Dit voorbeeld is pure fictie’, erkent Otjes. ‘Ik heb die grenzen zo getrokken dat het er allemaal een beetje netjes uitziet. Maar de grote vraag bij een districtenstelsel is altijd wie de verdeling mag maken. Stel je eens een stad voor die moet worden verdeeld in twee districten, en waar 60 procent van de inwoners op partij A stemt en 40 procent op partij B. Dan kun je de districten zo kiezen dat er twee districten komen waarin partij A wint. Of je kunt ze zo indelen dat partij A en B elk één district winnen.’

Districten zodanig indelen dat een bepaalde partij daar baat bij heeft, komt ook daadwerkelijk voor. Het fenomeen heeft zelfs een naam: gerrymandering. De

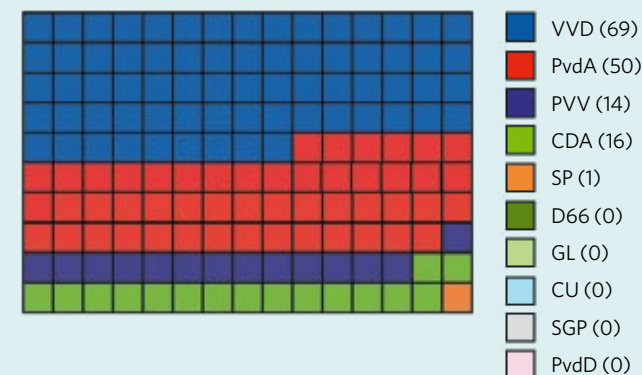
Uitslag 2010

Nederlands systeem

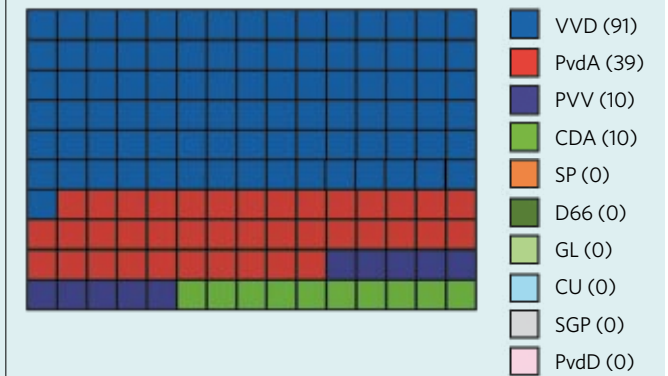
Uitslag 2010

150 districten

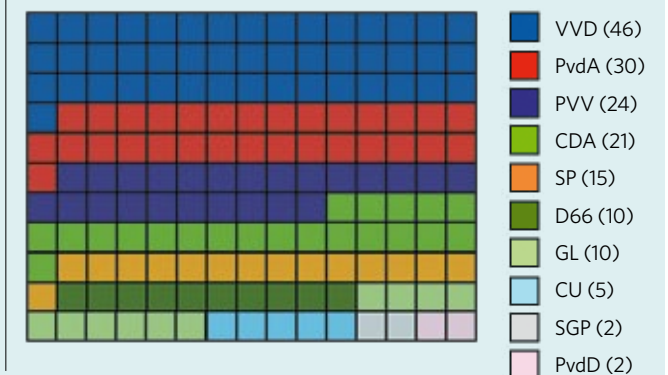
Uitslag 2010

VS systeem

Uitslag 2010

Duits systeem

term stamt komt uit 1812, toen gouverneur Elbridge Gerry van Massachusetts zijn staat zo herindeelde dat de districten wel heel gunstig waren voor zijn democratische partij. Eén district leek wel wat op een salamander en de naam gerrymandering was geboren.

Provincie

Misschien is het daarom verstandig om Nederland niet in een heleboel kleine districten te verdelen, maar om gewoon onze twaalf provincies als districten te nemen. Elke provincie krijgt dan een aantal zetels in de Tweede Kamer. Hoe meer inwoners, hoe meer zetels: Flevoland krijgt er 4, Zuid-Holland krijgt 32. Per provincie gaan alle zetels naar de winnende partij.

Zo gaat het min of meer bij de Amerikaanse presidentsverkiezingen, waar de bevolking per staat stemt. Elke staat levert een aantal kiesmannen, proportioneel naar het aantal inwoners. Die kiesmannen kiezen daarna wie de president wordt. De uitslag per staat wordt berekend volgens

het principe van ‘*the winner takes it all*’. De kandidaat met de meeste stemmen krijgt alle kiesmannen van die staat (en dus uiteindelijk alle stemmen). Californië heeft bijvoorbeeld 55 kiesmannen. Bij de verkiezingen in 2008 haalde Barack Obama daar 61 procent van de stemmen en John McCain 37 procent. Obama kreeg toen alle

Met een Amerikaans kiessysteem kunnen kleine partijen het wel vergeten

55 kiesmannen, terwijl McCain eigenlijk genoeg stemmen had voor 20 kiesmannen.

Als we in 2010 de uitslag per provincie tellen, dan wint de VVD in Flevoland, Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant. Deze zes provincies zijn samen goed voor 91 van de 150 zetels, een ruime meerderheid. In dit

systeem is er dus geen coalitie nodig, en hoeft Mark Rutte niet ellenlang te onderhandelen met de PvdA, CDA of PVV. Dat zijn overigens de enige drie andere partijen die dan überhaupt zetels krijgen in de Tweede Kamer. De PvdA krijgt er 39. CDA en PVV winnen elk één provincie met 10 zetels. Kleine partijen kunnen het wel vergeten in dit systeem, wat ook verklaart waarom de strijd in de VS alleen tussen de Democraten en Republikeinen gaat.

Overhangmandaten

De Duitsers gebruiken een interessante combinatie van twee systemen bij het kiezen van de Bondsdag. Elke deelstaat is verdeeld in een aantal districten, en de Duitsers krijgen twee stemmen. De eerste stem is voor een kandidaat in een district. Per district wint de kandidaat met de meeste stemmen. De tweede stem is voor een partij in de deelstaat. De zetels worden proportioneel verdeeld per deelstaat. Per deelstaat zijn er ongeveer twee keer zoveel proportionele zetels als districtszetels.

► Eenmaal in het stemhokje stemmen mensen vaak strategisch, en niet per se op hun favoriete partij. ANP

Een partij krijgt in principe zoveel zetels als er met de tweede stem zijn gewonnen. Maar alle kandidaten die via een district zijn gekozen, krijgen sowieso een zetel. Het kan gebeuren dat een partij in de deelstaat tien zetels krijgt, terwijl twaalf van haar kandidaten een district wonnen. Om te zorgen dat alle gekozen kandidaten in de Bondsdag komen, krijgt de partij in zo'n geval twee extra zetels, de zogeheten overhangmandaten. Bij dit systeem kan het aantal zetels in het parlement flink oplopen, en voor de verkiezingen weet niemand precies hoeveel parlementariërs er komen. Op dit moment telt de Bondsdag 622 afgevaardigden, waarvan 22 overhangmandaten.

Dit systeem is moeilijk om precies te vertalen naar Nederland. Waarschijnlijk zouden in 2010 de VVD en de PvdA overhangmandaten hebben gekregen, en was de Tweede Kamer op een slordige 165 zetels gekomen. Het Duitse systeem is voor kleine partijen beter dan een puur districtstelsel, maar slechter dan het huidige Nederlandse systeem. De kleine partijen krijgen nog wel zetels, maar hun invloed is minder groot, doordat het totaal aantal zetels toeneemt en de extra zetels juist naar de grote partijen gaan. Otjes vult aan dat het in het echt nog slechter uitpakt voor de kleine partijen. 'Het Duitse stelsel heeft een kiesdrempel van 5 procent. Daardoor zouden SGP, PvdD en CU helemaal buiten de boot vallen.'

Veel andere landen hanteren een districtstelsel. De vraag is waarom Nederland dat niet doet. 'Van oudsher was het logisch om de vertegenwoordigers in het parlement uit de regio te laten komen,' zegt Otjes. 'Het parlement was ver weg en de lokale afgevaardigde behartigde de belangen van de streek. Die afgevaardigde was vaak niet gekozen door de bevolking. De adel, boeren en de kerk stuurden elk per regio hun eigen vertegenwoordigers.'

Tot 1917 had ook Nederland een districtstelsel, met honderd districten waar slechts een bevoorrecht deel van de burgers mocht stemmen. Dat was een doorn in het oog van de sociaal-democraten, die

graag algemeen kiesrecht wilden invoeren. In diezelfde tijd hadden de christen-democraten een heel andere wens. Zij wilden dat bijzonder onderwijs (lees: religieuze scholen) net zoveel steun kreeg van de overheid als openbaar onderwijs. De partijen kwamen tot een schikking: de een haar stemrecht, de ander geld voor haar scholen.

Er was echter nog een derde stroming, namelijk de liberalen. Zij zagen aankomen dat zij bij algemeen kiesrecht in districten nauwelijks meer zetels zouden krijgen. De liberalen eisten daarom dat er een proportioneel kiesstelsel kwam. Bij de pacificatie van 1917 sloten de drie partijen een compromis. Er kwam algemeen kiesrecht voor mannen (vrouwen volgden twee jaar later), bijzonder onderwijs kreeg geld van de overheid en de districten verdwenen. Otjes: 'Historici zijn het er niet over eens of dit nu een typisch voorbeeld is van de Nederlandse consensus-cultuur of dat dit juist het begin ervan is. Duidelijk is in elk geval dat elke partij iets moest slikken dat ze eigenlijk niet wilde, in ruil voor iets dat ze belangrijk vond.'

Strategisch

In de districtenstelsels komt de VVD als de grote winnaar uit de bus. Bestaat er misschien ook een systeem waarmee Job Cohen in 2010 toch premier van Nederland was geworden? Jawel, namelijk het tweerondensys-teem dat we kennen van bijvoorbeeld Fransen presidentsverkiezingen. Bij die verkiezingen doen in de eerste ronde alle kandidaten mee. Als niemand in die eerste ronde meer dan de helft van de stemmen haalt, volgt een tweede ronde. In de tweede ronde doen alleen nog de kandidaten mee die in de eerste ronde minstens 12,5 procent van de stemmen haalden.

'In de praktijk gaat het meestal tussen maar twee kandidaten: een linkse en een rechtse,' aldus Otjes. 'Als twee linkse kandidaten allebei meer dan 12,5 procent van de stemmen halen, dan trekt de kandidaat met de minste stemmen zich terug. Rechts doet hetzelfde.' Met dit systeem wint uiteindelijk altijd iemand die de steun van minstens de helft van het volk krijgt.

Dit principe kunnen we ook vertalen naar de Nederlandse situatie van 2010. We nemen aan dat in de eerste ronde iedereen kiest voor de leider van de partij waarop hij stemt. Dan haalt niemand een absolute meerderheid en volgt er een tweede ronde tussen de leiders van VVD en PvdA: Mark Rutte en Job Cohen. De rechtse stemmers (aanhang van VVD, PVV, SGP en Trots op Nederland) stemmen massaal op Rutte. De linkse kiezers (aanhang van PvdA, SP, GroenLinks, ChristenUnie, Partij voor de Dieren) stemmen allemaal op Cohen. Bij de andere partijen splitsen kiezers zich gelijk over links en rechts. Nu krijgt Cohen in totaal 51,2 procent van de stemmen en Rutte 48,8 procent. Zo had Cohen alsnog nipt minister-president kunnen worden.

Om het Franse systeem uit te werken voor Nederland moeten we wel wat speculatieve aannamen doen. Is het wel zo vanzelfsprekend dat SP-stemmers voor de PvdA kiezen? En splitst het CDA zich echt in twee helften? Waarschijnlijk niet. Uit bijvoorbeeld het Nationaal Kiezersonderzoek blijkt hoe grillig de voorkeuren van de kiezers zijn: ze vinden uiteenlopende partijen even sympathiek.

Bovendien stemmen ze lang niet altijd op de partij die ze de beste vinden. Of zoals Otjes het samenvat: 'De kiezer houdt zich niet braaf aan wiskundige wetten.'

Een aanzienlijk deel van de kiezers stemt strategisch op een partij die meer kans maakt om in de regering te komen dan hun absolute favoriet. Otjes: 'Hoe kleiner

Kiezers zijn grillig. Ze vinden uiteenlopende partijen vaak even sympathiek

de districten zijn, hoe meer kiezers strategisch zullen stemmen. Dan kiezen ze de grootste partij in hun district die ze sympathiek vinden.' Dat effect hebben we bij het doorrekenen van de Amerikaanse en Duitse systemen genegeerd.

Tot slot nog een systeem dat de complete voorkeuren van de kiezers gebruikt. In Australië, Ierland en India mogen kiezers

hun favoriete kandidaten op volgorde zetten. Als één kandidaat bij meer dan de helft van de kiezers op nummer 1 staat, dan is er een duidelijke winnaar. Zo niet, dan wordt de minst favoriete kandidaat weggehaald. Bij alle kiezers die hem bovenaan hadden staan, gaat nu hun stem naar de volgende op hun lijst. Dit proces gaat net zolang door tot een van de kandidaten meer stemmen heeft dan alle anderen bij elkaar.

Het is een elegant systeem, maar het brengt wel veel beslissingen mee voor de kiezer in het kieshokje. Een belangrijk voordeel is er wel: het risico dat je stad per ongeluk Thunder Bay wordt genoemd, terwijl de halve stad dat een stomme naam vindt, is verdwenen. ■